

Ennui

Verveling op het middaguur of op zoek naar de essentie van de historische ervaring

Johan Neyt, departement Bibliotheek
(AMSAB)

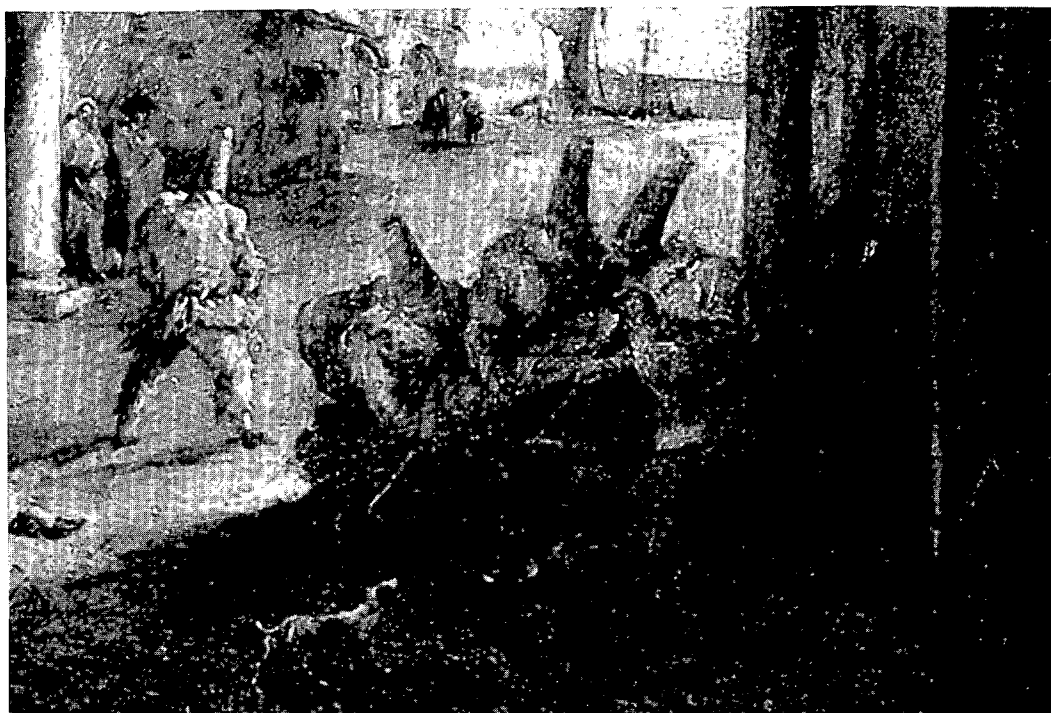
"Als we behalve de moed om de dingen te zien voor wat ze zijn, ook de moed hadden onze voortgang te onderbreken, al was het maar een ogenblik, dan zou het respijt, deze rustpauze op de schaal van de aardbol voldoende zijn om ons de omvang van de afgrond die ons bedreigt te onthullen."

Toegegeven, dit citaat uit een overigens visionair essay van de Roemeens-Franse filosoof Emile F. Cioran over het afwijzen van de geschiedenis (uit: Urgentie van het ergste) lijkt misschien wat dispaaraat geplaatst aan het begin van wat eigenlijk toch een bondige bespreking van een dun boekje over de historische ervaring moet worden. Maar vreemd is het wel ... in de openingsrede bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de geschiedtheorie te Groningen maakt de Nederlandse geschiedenisfilosoof F. R. Ankersmit gebruik van een opmerkelijk visuele hefboom om een overigens erg overtuigende en geraffineerde denkoefening aan te vatten omtrent de historische ervaring. Waar Huizinga het nog had over "het dronkenschap van het moment" wordt diezelfde historische ervaring door Ankersmit op een haast cerebrale maar dwingende manier verhelderd. Hij maakt hierbij gebruik van de hermeneutiek van Gadamer en Dilthey, aangevuld met een verfijning van Kants ideeën over het sublieme om te eindigen bij de vroegste ideeën omtrent de zintuiglijke waarneming bij Aristoteles.

Uitgangspunt is een relatief onbekend genreschilderij (Capriccio) van de Italiaanse schilder Francesco Guardi (1712-1793) "Arcade met lantaarn", gereproduceerd op het voorplat. Op het schilderij bevinden zich onder een arcade met zicht op een stukje Venetië (de lagune), en bij het licht van een lome middagzon (de "Horror Meridianus": zon in het zenith..., de dingen verliezen hun schaduw!), een groepje Pulcinella's. Het zijn bekende figuren uit het commedia 'dell' arté; de witte kostuums en masker worden vaak geassocieerd met de doelloos rondzwervende ziel van de doden. Ankersmit heeft het over de "uitdagende, prozaïsche platheid van deze kokende, drinkende en enthousiast urinerende pulcinella's".

Dit bij oppervlakkige visie schijnbaar onbenullige tafereltje uit het Venetië van de 18e eeuw wordt voor Ankersmit een unieke en bijna archetypische verbeelding van de verveling (tijdens de middeleeuwen ook wel "acedia" genoemd of de zonde der monniken), waarmee we terug bij Cioran belanden, de filosoof van het "cafard". Voor Cioran is de "acedia" of het "ennui" de meest essentiële menselijke ervaring van waaruit alles moet worden herdacht. "L'ennui nous révèle une éternité qui n'est pas le dépassement du temps, mais sa ruine": binnen deze ervaring (de historische ervaring...?) van een geruïneerde tijd wordt de geschiedenis een halfduister waarin we tastend verder moeten.

De verveling is één van de minst vervelende thema's uit de geschiedenis, besluit Ankersmit nog, maar verder dan het exemplarische belang die ze voor zijn uiteenzetting omtrent de historische ervaring heeft wil hij niet gaan. Toch is het opmerkelijk dat het juist deze ene specifieke ervaring is die de geschiedenisfilosoof tot zijn diepste inzichten brengt. Hij moedigt ons vervolgens aan te geloven dat het mogelijk deze ervaringen zijn (de historische ervaring van bv. een universele verveling) en de ervaring van het sublieme (in Kantiaanse zin) die het postmoderne levensgevoel zullen corrigeren en hij gelooft zelf dat daardoor

Detail uit "Capriccio" van Francesco Guardi (1712-1793)

een einde kan worden gemaakt aan de "tirannie der concepten".

Of we ooit, zoals Cioran oproept "onze voortgang zullen onderbreken" is hoogst twijfelachtig, en misschien ook niet echt wenselijk ! Belangrijk echter lijkt het dat we ontdekken dat de essentie van de geschiedenis buiten de geschiedenis ligt, en dat die essentie, verscholen in het halfduister, alleen haast zintuiglijk kan worden benaderd. Ankersmit hanteert hierbij de vroegste ideeën omtrent de zintuiglijke waarneming zoals die terug te vinden zijn bij Aristoteles. De "noës" of intelligentie is bij Aristoteles immers nauw verbonden met het tastgevoel.

Uit het geïnspireerde pleidooi van Ankersmit zou men kunnen concluderen dat alle geschiedschrijving die zich al dan niet bewust beperkt tot haar narratieve en descriptieve methodes, zelfs wanneer deze worden geoptimaliseerd (denken we hierbij aan de mogelijkheden van Virtual Re-

ality) eigenlijk nooit méér kan worden dan een evocatiegeschiedenis of gesofistikeerde folklore, die zich uitput in een zinloze cascade van nabootsing of representatie terwijl het historisch onderzoek gedacht vanuit de historische ervaring en met een sterke zintuiglijke benadering van de geschiedenis uitzicht biedt op de universalia van "alle mogelijke werelden"

Verveling...zoals Ankersmit ze haast tastbaar stelt... is er zo één !

De historische ervaring : rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de geschiedtheorie aan de Rijksuniversiteit te Groningen op dinsdag 23 maart 1993 / door F. R. ANKERSMIT - Groningen Historische uitgeverij : Groningen, 1993 - 49 p.

E. M. CIORAN, 'Urgentie van het ergste' in: Gevierendeel Amsterdam ; Antwerpen : Arbeiderspers, 1995 - 163 p.

E. M. CIORAN, 'Bréviaire des vaincus' in: Oeuvre Paris : Gallimard (Quarto reeks), 1995